

REGINA LAUKAITYTĖ

LIETUVOS RELIGINĖS MAŽUMOS 1918–1940 M.
VALSTYBĖS GLOBOJE¹

Kaip ir dabartinės, tarpukario Lietuvos Respublikos konfesinė struktūra buvo vienybė: vyravo katalikai, sudarę beveik 86% gyventojų. Kaip tokioje monolitinėje katalikiškoje valstybėje ir visuomenėje jautėsi kitų religinių bendruomenių nariai? Koks buvo jų statusas ir santykiai su katalikų dauguma? Atsakymams į šiuos bei kitus klausimus ir skirtas šis straipsnis – apžvelgti religinių mažumų padėtį tarpukariu, pagrindinį dėmesį skiriant jų statusą reglamentavusių juridinių dokumentų ir realios valstybės politikos analizei, aptarti svarbiausias religinio gyvenimo problemas ir bendruomenių tarpusavio santykius. Kiek paradoksalu, tačiau religinių mažumų situacijos 1918–1940 m. studija yra visiškai kontekstuali dabartinės jų padėties tyrimui. Mat atsikūrusi Lietuvos valstybė neatsisakė tarpukariu įteisinto skirtingo atskirų tikybų statuso, pačio jų diferencijavimo principo*. Nedaug pasikeitė ir lietuvių

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos remiamą Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programos projektą „Katalikybė ir visuomenė Lietuvoje XX amžiuje“.

* Šiuo metu Lietuvoje gyvuojančios religijos diferencijuotos trimis pakopomis. Katalikų Bažnyčiai juridiniu statusu prilygsta aštuonios mažumų konfesijos: graikų apeigų katalikų (unitų), evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, stačiatikių, sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų. Toks statusas joms suteiktas kaip tradicinėms, sudarančioms Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį. Be jų, šiuo metu Lietuvoje įregistruota maždaug 160 „netradicinių“ religijų. Pagal galiojančius įstatymus jos gali būti valstybės pripažintos kaip Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis praėjus ne mažiau kaip 25 metams nuo pirminio jų įregistravimo Lietuvoje, įsitikinus, kad jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymams ir dorai, kad jas remia visuomenė. Toks pripažinimo procesas vyksta lėtai: pripažintomis tapo tik dvi nuo XIX a. gyvuojančios protestantiškos konfesijos – baptistai ir adventistai. Tiesa, naujasis statusas jų neprilygino tradicinėms Bažnyčioms, nesuteikė teisių ir privilegijų, kuriomis šios disponuoja.

visuomenės orientacija: tebėra išsisknijęs įtarus požiūris į mažumas, kurių tikiybė ir tautinė priklausomybė iš esmės sutampa (judaizmas tebėra žydų gyventojų požymis, sentikystė ir stačiatikybė – rusų, protestantizmas – vokiečių ir latvių, islamas – totorių), krikščioniškos protestantų atšakos suvokiamos veikiau kaip sektos, nei Bažnyčios.

Pastaraisiais metais labai pagausėjusioje istoriografijoje pasirodė daug profesionalių, išsamiomis šaltinių studijomis pagrįstų religinių mažumų istorijos tyrimų². Būdinga, kad dauguma jų priklauso su pačiomis tautinėmis bei religinėmis mažumomis susijusiems autoriams. Ne visiems pavyko įtraukti savąjį tyrimų objektą į platesnį tarpukario Lietuvos socialinio bei politinio gyvenimo kontekstą, išvengti pagundos ar tiesioginio užsakymo parašyti „gražią“, reprezentacinę istoriją. Mus

² *Lietuvos tautinės mažumos. Kultūros paveldas*, Vilnius, 2001; T. Bairašauskaitė, „Musulmonų konfesinė bendruomenė nepriklausomoje Lietuvoje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 1991 metai*, Vilnius, 1993, p. 98–114; A. Hermann, *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*, Vilnius, 2000; A. Hermann, „Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia 1915–1995 m.“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios. Istorijos metmenys*, Vilnius, 2003, p. 221–276; A. Hermann, „Klaipėdos krašto bažnytinė padėtis 1915–1995 m.“, *ibid.*, p. 277–290; M.G. Slavėnienė, „Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia 1915–1940 m.“, *ibid.*, p. 291–398; M. G. Slavėnienė, „Evangelikų teologijos fakultetas Kaune 1925–1936 m.“, *ibid.*, p. 399–415; J. Pauperas, „Evangelikų Teologijos fakultetas“, in: *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*, red. P. Čepėnas, Chicago, 1972, p. 382–387; V. Akmenytė, Lietuvos latvių liuteronų bendruomenė 1918–1940 m., <http://www.straipsniai.lt/religija/puslapis/4344>; R. Aukščionienė, Reformatų Bažnyčios teisiniai aspektai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais (magistro darbas), submit.library.lt/ETD–afiles/MRU/etd...113840.../Aukscioniene.pdf; *Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь*, Vilnius, 2005 (kai kurie šios enciklopedijos tekstai paskelbti ir knygoje: Г. Поташенко, *История Каунасской старообрядческой общины*, Vilnius, 2008); H. Kobeckaitė, *Lietuvos karaimai*, Vilnius, 2001; J.V. Čiplytė, *Panevėžio karaimų gyvenimo puslapiai*, Vilnius, 2001; *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*, Vilnius, 2005; S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias*, Vilnius, 2007; A. Vaičiūnas, „Marjavitai Sūduvoje“, in: *Užnėmūnė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, Vilnius, 2005, p. 115–120; R. Laukaitytė, *Staćiatikių Bažnyčia Lietuvoje XX atžiuje*, Vilnius, 2003; В. Новинский, *Очерк православия в Литве*, Вильнюс, 2005; В. Серапинас, *Православная Церковь в Литве в межвоенный период (1918–1939 г.)*, www.orthodoxy.lt/index.php/where/history; Г. Шлевис, *Православные храмы Литвы*, Вильнюс, 2006; A. Marcinkevičius, S. Kaubrys, *Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia 1918–1940 m.*, Vilnius, 2003 (pastarąjį tekstą reikia vertinti atsargiai – pirmasis autorius, 2005 m. parengęs daktaro disertaciją ta tema, rado priešasčių jį peržiūrėti) ir kt.

REGINA LAUKAITYTĖ. LIETUVOS RELIGINĖS MAŽUMOS
1918–1940 M. VALSTYBĖS GLOBOJE

dominantis aspektas – valstybės religinė politika – šiuose darbuose atskirai neanalizuotas, nors cituodami Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsnius iš esmės visi autoriai traktuoja ją kaip palankią mažumoms. Kaip žinoma, įstatymai anaipol neparodo tikrosios dalykų padėties, ypač autoritariniu valdymu pasižyminčioje valstybėje, šiuo atveju padėti gali nušviesti vien nuosekli religinių mažumų Bažnyčių funkcionavimo šalyje analizė.

STATISTINĖ APŽVALGA. Surašant gyventojus 1923 m. Lietuvoje buvo 30 tikybų, bet tik septynios iš jų turėjo daugiau kaip 1000 žmonių³. Visų kitų tikybų bendruomenės buvo negausios, visos jungė tik 998 žmones. Kiekybinė mažumų situacija per nepriklausomybės metus iš esmės nepasikeitė, tačiau prijungus Vilniaus kraštą jų tikinčiųjų pastebimai padaugėjo.

I LENTELĖ. Svarbiausi duomenys apie Lietuvos religines mažumas

Bažnyčia	Tikinčiųjų skaičius		Parapijų skaičius (su filijomis)		Dvasininkų skaičius		Švietimo ministerijos 1928–1940 m. išmokos	Pastabos
	1927	1940 (su Vilniaus kraštu)	1927	1940 (su Vilniaus kraštu)	1927	1940 (su Vilniaus kraštu)		
Judėjų	155 125	260 000	300	521	158	220	1 327 450	1939 m. iš 220 Lietuvoje veikusių žydų draugijų 14 buvo religinės. Religinieji ortodokasai nuo 1922 m. leido laikraštį „Idišer lebn“ („Žydų gyvenimas“).
Evangelikų liuteronų	66 578	60 000	48	55	15	31	794 065	Be Klaipėdos krašto periodikos, 1931–1935 m. leistas laikraštis „Srovė“, 1935–1940 m. – savaitraštis „Lietuvos evangelikų kelias“

³ Katalikų – 1 739 393 (85,7 proc.), judėjų – 155 125 (7,65), liuteronų – 66 578 (3,28), sentikių – 32 149 (1,59), stačiatikių – 22 925 (1,13), reformatų – 10 678 (0,53), musulmonų – 1107 (0,05). *Lietuvos gyventojai. 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys*, Kaunas, [1924], p. XL.

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJOS, III.
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS METRAŠTIS. T. 3 2 B.

Evangelikų reformatų	10 678	13 000	10	16	5	11	371 299	1922–1940 m. leistas žurnalas „Mūsų žodis“, 1926–1940 m. – „Sėjėjas“.
Sentikių	32 149	50 000	51	61	51	58	474 870	Sentikių dvasinių kursų dėstytojų ir klausytojų iniciatyva 1933–1934 m. ėjo žurnalas „Китеж–Град“.
Stačiatikių	22 925	45 000	24	45	27	45	655 005	Stačiatikių vyskupija 1923–1940 m. leido „Голос Литовской православной епархии“.
Musulmonų	1107	1500	3	6	3	7	24 600	1923 m. iš 1107 musulmonų 961 buvo totorius.
Karaimų	155	700	1	3	1	3	5200	Lietuvos karaimų draugija, veikusi Panevėžyje, karaimų kalba išleido tris žurnalo „Onarmach“ numerius („Pažanga“, 1934, 1938, 1939 m.).
Evangelikų baptistų	379	1937–543	2	12	–	8	–	Nuo XIX a. veikė Klaipėdos krašte; 1924–1940 m. leido laikraštėlių „Tiesos draugas“, 1936–1940 – „Jaunystei žydinti“. Parapijos darė metrikų įrašus be oficialaus leidimo, kol 1932 m. buvo atidarytas metrikacijos punktas.
Metodistų	245		9	9	1925–1926	8	–	Veikė nuo XIX a. pabaigos. 1923–1933 m. leido laikraštį „Krikščionystės sargas“, 1934–1940 m. – „Krikščionybės gynėjas“. Tvarkė metrikaciją neturėdami oficialaus leidimo.

REGINA LAUKAITYTĖ. LIETUVOS RELIGINĖS MAŽUMOS
1918–1940 M. VALSTYBĖS GLOBOJE

Septintosios dienos adventistų	200	apie 400	10	14	–	13	–	1927 m. pripažinta kaip legaliai egzistuojanti Bažnyčia, jai leista tvarkyti metrikaciją. 1929–1940 m. leido žurnalą „Dabarties klausimai“, 1932–1935 m. – „Advento sargas“.
Marijavitų	55		1	1	1	1	–	Neturėjo teisės tvarkyti metrikaciją.
Lietuvos evangelikų krikščionių draugija (sekmininkai)	130	180	4	5	1	2	–	Įregistruota ir veikė Biržų apskrityje nuo 1923 m. 1935–1940 m. leido laikraštėlį „Evangelijos šviesa“.
Naujoji apaštalu tikybos draugija				1			–	Aktyviausiai veikė (nuo XIX a. I pusės) Klaipėdos krašte. Kaip draugija tarpukariu buvo įregistruota jų bendruomenė Kybartuose. Neturėjo teisės tvarkyti metrikaciją.

Lentelė sudaryta pagal: Lietuvos tikibinės organizacijos (Tikybų reikalams referento 1927 m. rugsėjo 20 d. raštas Informacijos biurui), LCVA, f. 391, ap. 4, b. 69, l. 3; Statistikos žinios apie bažnyčias ir kunigus 1940 08 05 dienai, *ibid.*, b. 365, l. 64–65; Lietuvoje veikiančios ir valstybės šelpiamos tikybos (nedatuota, 1940 m. pradžia), *ibid.*, b. 1847, l. 32–34; Tikibinėms įstaigoms 1928–1940 m. išmokėti kreditai, *ibid.*, b. 370, l. 1; Švietimo ministro 1934 m. gruodžio 29 d. raštas Piliečių apsaugos departamentui, *ibid.*, b. 758, l. 30; Lietuvos evangelikų krikščionių draugijos valdybos pirmininko Petro Viederio 1939 m. balandžio 24 d. raštas Kultūros reikalų departamentui, *ibid.*, b. 759, l. 13 ir kt.

Po katalikų gausiausia Lietuvoje buvo žydų judėjų bendruomenė. Ji telkėsi miestuose bei miesteliuose, buvo labai uždara, mišrių santuokų su kitų tikybų žmonėmis beveik nebūdavo. Antai 1923 m. tik 36 žydai išpažino ne judaizmą, iš jų 7 buvo katalikai (tuo tarpu lietuvių judėjų

buvo 53)⁴; Panevėžio vyskupijoje 1928–1937 m. į katalikybę perėjo tik 15 judėjų⁵.

Savo uždarmumu judėjams prilygo sentikiai, kurių parapijos, atvirščiai, telkėsi kaimuose (iš miestų parapijos veikė tik Kaune, Panevėžyje, Ukmergėje ir Zarasuose, visos kitos – sentikių kaimuose). Sentikiai retai keisdavo savo tikyba. Stačiatikių bendruomenė šiuo požiūriu buvo daug atviresnė, konvertitų ir mišrių santuokų skaičiumi tarp kitų mažumų pirmavo. Antai Panevėžio vyskupijoje 1928–1937 m. prie katalikybės prisijungė 83 sentikiai ir 292 stačiatikiai⁶. Vyskupo P. Būčio duomenimis, 1905–1937 m. iš viso šių dviejų tikybų konvertitų Lietuvoje buvo 1104⁷.

Evangelikų Bažnyčios išsiskyrė marga tautine sudėtimi – vienių vokiečius, latvius, rusus, lietuvius. Tarpusavio nesutarimai gerokai apsunkino jų vidinį gyvenimą, ypač liuteronų, tačiau nesulpnino bendruomenės religinio identiteto. Sunku pasakyti, kiek su panašiomis problemomis susidūrė Lietuvoje gyvavusios protestantų atšakos: baptistai, adventistai, metodistai. Jos buvo susijusios su JAV, Latvijoje, Vokietijoje veikusiais centrais, kurie finansavo jų plėtrą, socialinę veiklą. Jos buvo gerai organizuotos, susitelkusios – periodiškai vykdavo regioniniai susirinkimai. Daugiausiai parapijų gyvavo pasienyje su Latvija ir Vokietija bei didžiuosiuose miestuose, pamaldos vykdavo įvairiomis kalbomis. Nors buvo aiški kitataučių persvara, šios bendruomenės apaštalavo tarp lietuvių: jų lietuviškos periodikos tiražai du tris kartus pranoko narių skaičių.

RELIGINIŲ MAŽUMŲ JURIDINIS STATUSAS. Sunku pasakyti, kaip Lietuvos valstybė būtų traktavusi negausias savo religines bei tautines mažumas, jei Tautų Sąjunga nebūtų iškėlusį išankstinės įstojimo į ją

⁴ *Lietuvos gyventojai. 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys*, Kaunas, [1924], p. XL, 27–30.

⁵ Konvertitai Panevėžio vyskupijoje 1928–1932 m., LVIA, f. 1650, ap. 1, b. 77, l. 111; Konvertitai Panevėžio vyskupijoje 1933–1937 m., *ibid.*, b. 252, l. 268.

⁶ *Ibid.*

⁷ P. Būčio pranešimas apie misijos tarp rusų veiklą 1937 m., LCVA, f. 1674, ap. 1, b. 29, l. 18.

1935 M. PASTATYTA KAUNO STAČIATIKIŲ KATEDRA. Romualdo Mičiūno nuotr. 2002 m.

sąlygos – ratifikuoti „Tautinių mažumų Lietuvoje teisių deklaraciją“. Ją Lietuvos atstovai įteikė Tautų Sąjungos Tarybai 1922 m. gegužės 12 d. Deklaracijos nuostatai, įpareigoję šalies įstatymų leidybą, garantavo visų piliečių lygybę prieš įstatymus, II straipsnis pabrėžė, kad „visi Lietuvos gyventojai turės teisę laisvai praktikuoti tiek viešai, tiek privatiniai kiekvieną tikybą, religiją arba tikėjimą, jei tik toji praktika bus sutaiikoma su visuomenės tvarka ir dora“⁸.

Šių nuostatų iš esmės buvo laikomasi, nors 1918–1940 m. Lietuvos valstybė nesuskubo sutvarkyti šalyje gyvavusių religinių mažumų Bažnyčių juridinio statuso. Šioje srityje iš esmės galiojo carinės Rusijos įstatymai, ilgainiui buvo priimtas tik vienas kitas būtinas įstatyminis aktas. Tiesa, Respublikos Konstitucija suteikė visoms Bažnyčioms teisę tvarkytis pagal savo kanonus arba statutus, laisvai skelbti savo tikėjimo mokslą, atlikti kulto apeigas, steigti ir tvarkyti kulto namus, mokyklas,

⁸ Tautinių mažumų Lietuvoje teisių deklaracija, *ibid.*, f. 923, ap. 1, b. 221, l. 148.

auklėjimo ir labdarybės įstaigas, steigti vienuolynus, tikybinės kongregacijas, brolijas, apdėti savo narius mokesčiais, įgyti kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą. Tikybinėms organizacijoms buvo suteiktos juridinio asmens teisės⁹. Tačiau demokratiškai Konstitucijos straipsniai anaip tol nepanaikino ankstesnių įstatymų galios, be to, aiškiai neapibrėžė teisių objekto: buvo skirti tik „visoms esamoms Lietuvoje tikybinėms organizacijoms“ (1922 m. Konstitucijos 83§, 1928 m. – 84 §), vėliau – „valstybės pripažintoms bažnyčioms“ (1938 m. – 27–32§)¹⁰.

Kurios Bažnyčios Lietuvoje buvo „esamos“ ir „valstybės pripažintos“? Tokiomis iš esmės laikytos carinėje Rusijoje atskirais įstatymais įteisintos Bažnyčios: Katalikų, Liuteronų, Reformatų*, Stačiatikių, Judėjų, musulmonų ir Karaimų. Šį sąrašą Lietuvos valstybė papildė Sentikių Bažnyčia, išleisdama jos struktūrą reglamentuojančias „laikinasias taisykles“. Šių 8 „pripažintų“ tikybių dvasininkams vyriausybė mokėjo algas, skirdavo pašalpas bei paskolas maldos namams statyti bei remontuoti, kariuomenėje dirbo šių tikybių kapelionai, tačiau svarbiausia – joms buvo leista tvarkyti civilinės būklės aktų metrikaciją. Pastaroji funkcija, susijusi su gyventojų statistika, karo prievole ir pan., buvo bene svarbiausia valstybės dėmesio religinėms mažumoms priežastis. Ji nulėmė ir dvigubą minėtų konfesijų dvasininkų subordinaciją: priklausydami nuo savos bažnytinės valdžios, jie kartu užėmė iš pradžių Vidaus reikalų ministerijos, 1928–1940 m. – Švietimo ministerijos etatus. Taigi, dvasininkai buvo valstybės valdininkai, ir vien tai įtraukė juos į valdžios institucijų susidomėjimo, politinių užsakymų sferą.

Susiklostė gana paradoksali situacija, – privilegijuotųjų sąrašė atsidūrė kiek egzotiškos Lietuvoje karaimų, musulmonų bendruomenės, o nuo XIX a. veikusios protestantų atšakos (baptistai, adventistai, metodistai) liko beteisės. Valstybė nesunkiai galėjo pakeisti tikybių statusą, tačiau šia galimybe pasinaudojo tik dukart. Išimtis, kaip minėta, buvo

⁹ *Lietuvos Valstybės Konstitucija su paaiškinimais*, Kaunas, 1922, p. 29–30; „Lietuvos Valstybės Konstitucija [1928 m.]“, in: *Lietuvos Valstybės Konstitucijos*, Vilnius, 1989, p. 53–54; „Lietuvos Konstitucija [1938 m.]“, *ibid.*, p. 63–64.

¹⁰ *Ibid.*

* Reformatų dvasinius reikalus Rusijos imperijoje tvarkė liuteronų konsistorijos, tačiau buvusios LDK reformatai išsaugojo savo sinodą ir kolegiją Vilniuje.

padaryta sentikiams, matyt, dėl jų gausumo. Mat dar dvi mažos jų atšakos neįteisinto*. Tuo tarpu nedidelė marijavitų grupė, Rusijos imperijoje 1911 m. gavusi atskiros konfesijos statusą, tačiau katalikų akyse tebusi jų Bažnyčios pasmerkta sekta, Lietuvos Respublikoje šį statusą prarado.

„Nepripažintos“ tikybos negalėjo disponuoti juridinio asmens teisėmis, nes valstybė taip ir neapsisprendė, kaip elgtis su carinėje Rusijoje ignoruotomis tikybomis. Tiesa, Konstitucija (1922 m. – 84 §, 1928 m. – 85 §) numatė pripažinti naujai įsisteigiančias tikybinės organizacijas, jei jų tikėjimo bei doros mokslas ir statutai neprieštarauja viešajai tvarkai ir doriai. Jų atsiradimo ir gyvavimo sąlygas turėjo nustatyti įstatymas, bet iki 1940 m. jis taip ir nebuvo priimtas. Tikybų reikalams referento 1926 m. parengtas tokio įstatymo projektas** nebuvo paskelbtas (tikriausiai todėl, kad jame nieko neužsiminta apie civilinės būklės aktų metrikaciją).

* Nuo XVII a. rusai sentikiai yra susiskaldę į gausybę atšakų. Belokrinicos atšakos sentikių bendruomenė, dar nuo caro laikų veikusi Šiaulių aps. Užvenčio vls. Peletkojų k., nebuvo susijusi su Lietuvoje gyvavusia bepopių pamariečių Sentikių Bažnyčia, mat pripažino bažnytinę hierarchiją. Ji, matyt, palaikė ryšius su savo tikybos bendruomenėmis užsienyje, nes nuo 1923 m. keletą kartų prašė vyriausybę įleisti dvasininką iš Turkijos, Prancūzijos. Šiaulių ir Raseinių apskrityse šią tikyba išpažino 5 šeimos. Prašymai buvo atmesti. Bendruomenei mėginant išspręsti kapinių problemą, vyriausybė nurodė mirusius laidoti artimiausiose sentikių kapinėse (Kultūros reikalų departamento direktoriaus raštai: 1938 m. kovo 10 d. J. Jančenkai, birželio mėn. (diena nenurodyta) – VRM Administracijos departamento direktoriui, LCVA, f. 391, ap. 4, b. 710, l. 107, 58 ir kt.). 4-ajame dešimtmetyje legalizuotis ir gauti teisę tvarkyti metrikaciją atkakliai mėgino negausi atšaka, vadovaujama Martiniano Kozlovskio. 1928 m. jis su maždaug 20 sekėjų atskilo nuo Rimkų sentikių parapijos ir norėjo įsteigti Jonavoje naują Lietuvos krikščionių pamariečių parapiją. Negalėdama jos įteisinti, vyriausybė ragino bendruomenės narių civilinės būklės aktus registruoti sentikių metrikacijos punktuose, tačiau abiem konfliktuojančioms pusėms toks siūlymas nebuvo priimtinas. Bendruomenės prašymai švietimo ministrui, prezidentui, Respublikos Seimui nepadėjo – ji liko neįteisinta: kaip naujai įsisteigusi nepateko tarp valstybės pripažintų ir Konstitucijos ginamų tikybų, tačiau ir legalizuotis nesant naujos tikybos registravimą reglamentuojančio įstatymo negalėjo (Švietimo ministro 1937 m. lapkričio 18 d. raštas Seimo pirmininkui, *ibid.*, b. 708, l. 7; M. Kazlausko 1939 m. gegužės 25 d. raštas Kultūros reikalų departamento direktoriui, *ibid.*, b. 707, l. 97).

** Įstatymo projekto rengėjų sumanymu, valstybė turėjo reaguoti į ne mažiau kaip 100 visateisių Lietuvos piliečių iniciatyvą. Registravimo procedūra buvo panaši į draugijų: steigėjams įteikus VRM Tikybų reikalams referentui naujosios tikybinės

Savo tikybos legitimavimo tarpukariu siekė keletas grupių, – be minėtų sentikių atšakų, daugiausiai evangelikų. Kai kurioms grupėms pavyko apeiti įstatyminę krizę, įsiregistravus pagal draugijų įstatymą. Pavyzdžiui, tokiu pagrindu veikė sekmininkai, Biržų apskrities viršinin-ko įregistruoti 1923 m. kaip Lietuvos evangelikų krikščionių draugija*. Nesant alternatyvios, su valstybės institucijomis susijusios metrikacijos, ilgainiui daugumai „nepripažintų“ bendruomenių buvo leista atidaryti metrikacijos punktus, adventistų bendruomenė 1927 m. pripažinta kaip „legaliai veikianti“. Tačiau jų teisinis statusas iš esmės nepakito, nebuvo prilygintas minėtoms aštuonioms Bažnyčioms.

BAŽNYČIŲ VALDYMAS. Bene svarbiausia valstybės problema nepriklausomybės pradžioje buvo šalyje gyvuojančių Bažnyčių valdymo institucijų sukūrimas. Mat panašiai kaip katalikų vyskupijos, religinės mažumos pavaldumo ryšiais buvo susijusios su Lenkijos, Vokietijos, Rusijos teritorijose likusiais savo centrais. Tokių ryšių neturėjusias judėjų ir sentiikių parapijas valstybė taip pat siekė centralizuoti, t. y. įsteigti vieną jas reprezentuojančią įstaigą ir taip supaprastinti valdymą. 1919 m. gegužę vyriausybė išakmiai paragino visų „pripažintų“ konfesijų atstovus sudaryti atskiras Bažnyčias ir jų vadovaujančius organus. Valstybės vaidmuo šiame procese buvo anaiptol ne antraeilis.

Rusijos imperijos įstatymai garantavo parankų Bažnyčių kontrolės mechanizmą. Jų vadovus paprastai tvirtindavo caras, žemesnio luomo

organizacijos įstatus ir vidaus statutą, registravimo klausimus per du mėnesius turėjo spręsti speciali trijų pareigūnų komisija (sudaryta iš tikybų reikalams referento, Savivaldybių departamento atstovo ir Kauno apygardos teismo nario). Daugiau kaip 2000 narių turinti organizacija galėjo pretenduoti į valstybės skiriamų Bažnyčioms išmokų dalį (Įstatymas apie tikiybinių organizacijų registravimą, *ibid*, f. 391, ap. 4, b. 28, l. 195–198).

* 1930 m. draugija gavo Švietimo ministerijos leidimą laikinai tvarkyti metrikaciją. Pamaldos buvo laikomos Biržuose, Žagarėje, narių namuose Medeikių, Satkūnų ir Dirvonakių kaimuose, 1939 m. pašventinti maldos namai Rokiškyje. 1939 m. draugija jau norėjo peržengti apskrities ribas, tačiau pagal savo įstatus organizuoti pamaldas kitur neturėjo teisės, jas trukdydavo policija (Lietuvos evangelikų krikščionių draugijos valdybos pirmininko Petro Viederio 1939 m. balandžio 24 d. raštas Kultūros reikalų departamentui, *ibid*, f. 391, ap. 4, b. 759, l. 13).

dvasininkų paskyrimus – vietos valdžios pareigūnai. Lietuvos Respublika šį principą perėmė, nors alternatyva jam buvo suformuluota 1922 m. priimant valstybės Konstituciją, – Steigiamasis Seimas tuomet atmetė žydų frakcijos siūlymą tikybos klausimus sprendžiančioms įstaigoms leisti tvarkytis autonomiškai¹¹.

Juridiniu požiūriu mažumų Bažnyčios tarpukariu funkcionavo panašiai kaip draugijos. Periodiškai perrenkamų jų centrinių institucijų vadovų ir narių patvirtinimo kompetencija priklausė vyriausybei (iš pradžių vidaus reikalų, nuo 1928 m. sausio – švietimo ministrui), tuo tarpu evangelikų reformatų kolegijos bei liuteronų konsistorijos vadovus tvirtindavo valstybės prezidentas, narius – ministras. Pastarojoje funkcionavo ir toks caro laikų reliktas, kaip vyriausybės skiriamas prokuroras, stebėjęs konsistorijos posėdžius ir galėjęs atmesti bažnytinės valdžios nutarimus*. Religinė bendruomenių visuotiniai susirinkimai vykdavo su vyriausybės žinia, jai būdavo pateikiami susirinkimų protokolai, į valdymo institucijas išrinktų asmenų gyvenimo aprašymai ir pan. Vyriausybė intensyviai naudojosi teise netvirtinti išrinkto asmens kandidatūros, ypač ieškant išėities liuteronų, sentikių konfliktuose.

Pirmieji savo centrinę valdžią sėkmingai suformavo evangelikai reformatai, jau 1918 m. rudenį Vilniuje sušaukę nepaprastąjį sinodą. Praradus Vilnių, 1919 m. Bažnyčia buvo perorganizuota: sukurti du distriktai ir du centrai. Vienas centras Biržuose sujungė Lietuvos Respublikoje veikusias parapijas, antrasis veikė Vilniuje. Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčia tvarkėsi pagal savo sinodo 1922 ir 1929 m. priimtus įstatus**. Skirtingai nuo liuteronų, reformatai neturėjo tautinių

¹¹ E. Bendikaitė, „M. Soloveičikas“, in: *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, Vilnius, 2006, p. 343–345.

* Tiesa, prokuroro etatas buvo ir reformatų kolegijoje, tačiau čia šias pareigas užimdavo ne vyriausybės skiriamas, o Bažnyčios sinodo išrinktas asmuo, reformatų kunigas.

** Bažnyčią valdė sinodas, kasmet šaukiamas Biržuose. Jame būdavo išrenkama kolegija, valdžiusi bažnytinį turtą. Kolegijos prezidentas būdavo renkamas iš pasauliečių, viceprezidento pareigas užimdavo aukščiausias dvasininkas, nuo 1931 m. vadinamus generaliniu superintendentu. Kitus postus kolegijoje pasidalydavo 3 kunigai ir 3 pasauliečiai. Svarbus vaidmuo Bažnyčioje buvo skirtas pasauliečiams kuratoriams, kuriuos iki gyvos galvos išrinkdavo parapijos, nuo 1922 m. kuratorėmis rinktos ir

problemų, visos jų parapijos buvo lietuviškos (išskyrus Seirijus ir Kelmę, kur pamaldos laikytos vokiečių kalba; Klaipėdos krašte veikusi viena parapija, apie 700 žmonių, buvo prisijungusi prie Klaipėdos krašto Evangelikų Bažnyčios). Tyrinėtojai pastebi, kad reformatų bendruomenė buvo vieninga ir disciplinuota¹².

Sudėtingiausia situacija susiklostė Evangelikų Liuteronų Bažnyčioje, kurią sudarė trys tautinės grupės – tarpusavyje atkakliai besivaržantys vokiečiai su lietuviais bei latviai*, jau nekalbant apie Klaipėdos krašto liuteronus. Pastarieji (31 parapija, apie 130 tūkst. žmonių) izoliavosi nuo Lietuvos Respublikos, 1925 m. sudarė atskirą Prūsijos Bažnyčios unijai pavaldžią Bažnyčią, į parapijas priimdavo tik Vokietijoje mokslus baigusius dvasininkus. Lietuvos Liuteronų Bažnyčioje kiekybiškai vyravę vokiečiai ne tik laikė ją vokiška (į Kauno parapiją nuolatinės lietuviškos pamaldos įsileistos tik 1930 m.), bet ir palaikė artimus ryšius su Vokietijos valstybinėmis ir bažnytinėmis institucijomis. Tad vyriausybė dėjo daug pastangų, kad bažnytinės valdžios vairas šioje Bažnyčioje pereitų į lietuvių rankas. Tai buvo keblus uždavinys, nes 3-iajame dešimtmetyje lietuvių liuteronų buvo gerokai mažiau, jiems stigo išsilavinusių, net lietuviškai mokančių, dvasininkų, be to, politikai negalėjo išleisti iš akių savo veiksmų padarinių santykiams su Vokietija. Vyriausybė atkakliai siekė savo tikslo, vadovaujančius postus konsistorijoje patikėdama lojaliems asmenims, ribodama Lietuvos pilietybės neturinčių dvasininkų veiklą sinoduose ir išprašydama juos iš šalies, inicijuodama kryptingą visuomeninių organizacijų veiklą ir pan.

Tarpukariu Lietuvos liuteronai buvo susirinkę tik vieną kartą – 1919 m. Jau tuomet vyriausybė pademonstravo savo galias: privertė ką tik sudarytą konsistoriją pakeisti išrinktą pirmininką kitu, mokančiu lietuvių kalbą¹³. Vėliau kasmet vykdavo atskiri lietuvių, vokiečių ir

moterys. (M.G. Slavėnienė, „Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia 1915–1940 m.“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios*, p. 345).

¹² A. Hermann, „Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia 1915–1955 m.“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios*, p. 227.

* Istoriko A. Hermann duomenimis, 1923 m. 28 tūkst. liuteronų buvo vokiečiai, 22 tūkst. – lietuviai, apie 12 tūkst. – latviai (*ibid.*, p. 224).

¹³ *Ibid.*, p. 225.

latvių sinodai, kurie tvarkėsi savarankiškai, deleguodami po du atstovus į bendrą Bažnyčios konsistoriją. Ši neįstengė dirbti sutartinai, juo labiau – suvienyti Bažnyčią. 3–4-ajame dešimtmetyje patys liuteronai ir valdžios institucijos parengė keletą įstatymų projektų, skirtų Liuteronų Bažnyčios funkcionavimui reglamentuoti, bet nė vienas jų nebuvo priimtas.

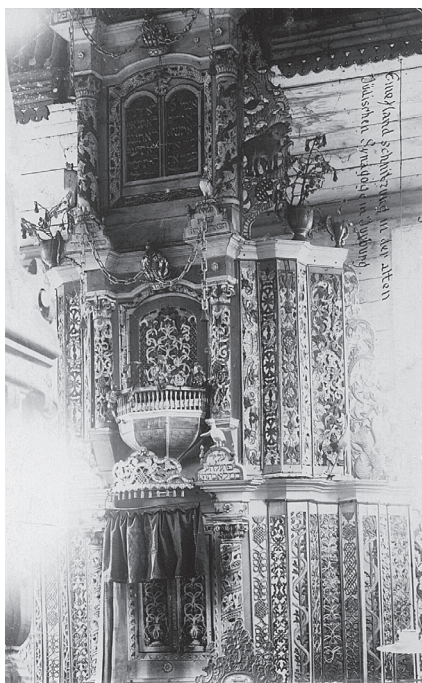
Judėjų bažnytinį gyvenimą valstybė ėmėsi reglamentuoti 1925 m. Iki tol visus žydų reikalus, taip pat ir religinius, tvarkė jų bendruomenės (veikusios pagal žydų reikalams ministro Makso Soloveičiko 1919 m. išleistą instrukciją). Bažnytinį gyvenimą reguliavo carinės Rusijos *Įstatymų sąvado* XI tomo I dalies 5-oji knyga *Apie žydų dvasinių reikalų tvarkymą*. Sąvado straipsniai numatė maldos namų skaičių, reglamentavo rinkliavas, mokesčius, tikiybinės bendruomenės statusą. Bendruomenę pagal carinės Rusijos įstatymus sudarė žydai, kurie nuolat rinkdavosi sinagogon atlikti savo tikėjimo pareigų. Ją reprezentavo trejiems metams renkama sinagogos arba maldos namų valdyba, į kurią *ex officio* įėjo rabinas ir renkami asmenys: mokytojas, seniūnas ir išdininkas¹⁴.

1925 m. valstybė peržiūrėjo bendruomenių statusą – pagal Seimo priimtą naują „Žydų tautinių bendruomenių įstatymą“ jos neteko religinių reikalų kompetencijos. Kaip žinoma, žydai boikotavo rinkimus, ir naujos pasaulietinės jų bendruomenės taip ir nebuvo išrinktos. Tad vėliau veikė vien minėtos sinagogų ir maldos namų valdybos. Bendruomenės susirinkime išrinktus valdybų narius tvirtindavo Švietimo ministerija. Pagal 1927 m. vidaus reikalų ministro Igno Musteikio išleistą instrukciją į jas galėjo būti renkami ne jaunesni kaip 25-erių metų amžiaus Lietuvos piliečiai, galintys susikalbėti lietuviškai, ne mažiau kaip metus išgyvenę bendruomenėje¹⁵. Reglamentavus bendruomenių valdybų rinkimus, jų žinion buvo perduotas bažnytinis turtas: ritualinės pirtys, kapinės, labdaros įstaigos ir pan.¹⁶

¹⁴ Žydų dvasinių reikalų tvarkymas, LCVA, f. 391, ap. 4, b. 28, l. 179.

¹⁵ „Žydų sinagogų ir maldos namų valdybų rinkimų instrukcija“, *Vyriausybės žinios*, 1927, Nr. 257, eil. 1650. Šios instrukcijos projektą parengė Dovydas Icykavičius, Lietuvos rabinų sąjungos sekretorius.

¹⁶ Tikiybų departamento direktoriaus 1928 m. lapkričio 19 d. raštas apskričių viršininkams, LCVA, f. 391, ap. 4, b. 508, l. 32.

JURBARKO SINAGOGOS INTERJERO
FRAGMENTAS, TARPUKARIO ATVIRUKAS,
MAB

1930 m. vyriausybei pavyko sukurti centrinę judėjų bendruomenes reprezentuojančią instituciją – Rabinų vykdomąjį komitetą. Jį turėjo rinkti kartą per dvejus metus šaukiamas visuotinis rabinų suvažiavimas, prezidiumo narius tvirtino švietimo ministras. Komitetas disponavo valstybės biudžeto skiriamomis judėjams lėšomis¹⁷.

1923 m. gegužės 20 d. vyriausybei priėmus laikinąsias Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios ir „sentikių organizacijos“ „santykiams su Lietuvos vyriausybe normuoti“ taisykles¹⁸, buvo įteisinta šių Bažnyčių struktūra. Sunkiausiai Lietuvos vyriausybė apsisprendė dėl stačiatikių vyskupijos, pavaldžios Maskvos patriarchijai, valdymo. Po Pirmojo pasaulinio karo susiformavusios Lietuvos stačiatikių vyskupijos

teritorija iš esmės apėmė nuo 1840 m. gyvavusį Kauno vikariatą, pavaldų Vilniaus arkivyskupiui. Pastarasis išsaugojo savo valdžią, – pirmiausia 1919 m. įgaliojo Kauno dekaną atstovauti stačiatikių reikalams Lietuvoje. Netrukus, 1922 m. kovo 29 d., Ministrų Kabinetas apsisprendė laikinai (kol paaiškės Lietuvos rytų sienos ir bus išleistas atitinkamas įstatymas) pripažinti Maskvos patriarchijos jurisdikciją Stačiatikių

¹⁷ „Rabinų veikimo instrukcija“, *Vyriausybės žinios*, 1930, Nr. 328, eil. 2248. Tiesa, 1925 m. gruodžio–1926 m. rugsėjo mėn. veikė vidaus reikalų ministro įsteigta Centralinė žydų tikioliniams reikalams taryba.

¹⁸ „Lietuvos stačiatikių bažnyčios santykiams su Lietuvos vyriausybe normuoti laikinos taisyklės“, *Vyriausybės žinios*, 1923, Nr. 132, eil. 985; „Lietuvos sentikių organizacijos santykiams su Lietuvos vyriausybe normuoti laikinos taisyklės“, *ibid.*, eil. 986.

Bažnyčiai Lietuvoje ir laikyti Vilniuje rezidavusį arkivyskupą Eleuterijų Lietuvos stačiatikių vyskupu. 1923 m. sausį jis apsigyveno Kaune, nes buvo išsiųstas iš Lenkijos už atkaklų priešinimąsi vyriausybės pastangoms atskirti šalies Stačiatikių Bažnyčią nuo Maskvos patriarchijos.

Arkivyskupas Eleuterijus (nuo 1928 m. – metropolitas, 1931–1940 m. valdė ir Maskvos patriarchijos Vakarų Europos egzarchatą) Lietuvoje užėmė ypatingą statusą, buvo gana artimas aukščiausiems, ypač tautininkų, politiniams sluoksniams. Mat Lenkijos vyriausybės prievarta nušalintas nuo bažnytinės valdžios jis išsaugojo Vilniaus arkivyskupo titulą, kanonines teises valdyti Vilniaus vyskupija, tad tapo potencialiu Lietuvos politikų sąjungininku diplomatinėje kovoje dėl sostinės. Vyskupijos mažumas ir metropolito politinė kryptis nulėmė tai, kad, skirtingai nuo kaimyninių valstybių, Lietuvos stačiatikių vyskupija nejuto didesnio valstybės spaudimo nutraukti ryšius su Maskvos patriarchija, atsisakyti senojo kalendoriaus, įvesti į liturgiją, raštvedybą lietuvių kalbą ir kt.

Bažnytine valdžia stačiatikių metropolitas 1923–1940 m. dalijosi su Lietuvos Stačiatikių vyskupijos taryba, kuri pagal minėtas laikinas taisykles buvo renkama kas treji metai parapijų atstovų susirinkime. Tarybą sudarė 5 nariai (3 dvasininkai ir 2 pasauliečiai, turintys Lietuvos pilietybę ir mokantys lietuvių kalbą), jų kandidatūras kaskart patvirtindavo vyriausybė. Tarybos kompetencijoje buvo metrikų, Bažnyčios vidaus tvarkos, klebonų darbo priežiūra ir pan.

Analogiškai buvo reglamentuotas ir sentikių bažnytinės vadovybės funkcionavimas. Jie – vadinamųjų bepopių šaka – neturėjo aukštosios hierarchijos, tad vadovaujantis minėtomis taisyklėmis Bažnyčią 1923–1940 m. valdė Sentikių centro taryba. Gana gausi Lietuvos sentikių bendruomenė neturėjo išsilavinusių dvasininkų, tad Tarybai vadovavo pasauliečiai inteligentai. Laikinosios Stačiatikių Bažnyčios ir sentikių „organizacijos“ taisyklės galiojo iki pat 1940 m.

Panašaus į sentikių „tikiybinės organizacijos“ statuso siekė ir Lietuvos musulmonai. Susikūrus valstybei jie buvo atskirti nuo savo centro Simferopolyje. Čia gyvavo tik trys musulmonų parapijos (Kaune, Raižiuose ir Vinkšnupiuose), kurių atstovai 1925 m. tikiybų reikalams referentui pateikė „Lietuvos totorių tikiybinės organizacijos santykiams

su Lietuvos vyriausybe normuoti laikinųjų taisyklių“ projektą. Jame siūlyta įsteigti musulmonų centro tarybą, kurią iš trijų asmenų išrinktų Lietuvos musulmonų susirinkimas¹⁹. Šio projekto vyriausybė nepatvirtino, matyt, vengdama papildomų išlaidų negausios bažnytinės organizacijos centrui: visų konfesijų centrinių institucijų tarnautojų algoms būdavo išmokama daugiau, negu jų parapijų dvasininkų, pvz., Stačiatikių vyskupijos tarybai – net dvigubai daugiau, nei parapijų šventikams.

Musulmonų bendruomenės interesams 1923–1940 m. atstovavo Kauno totorių draugija (nuo 1936 m. veikusi kaip Kauno musulmonų draugija). Jos steigimo iniciatoriai ir aktyviausi veikėjai buvo pasauliečiai inteligentai, siekę sutelkti negausius po kraštą išsiblaškiusius savo tautiečius ir sukurti centrinę bažnytinę valdžią. 1937 m. ji įteikė vyriausybei dar vieną tikybinių įstaigų centralizavimo projektą, tačiau musulmonų parapijoms ir muloms jam nepritarus projektas nebuvo svarstytas²⁰. Iki 1939 m. Lietuvoje gyvavusios musulmonų parapijos tvarkėsi savarankiškai, jų dvasininkai kasmet iš valstybės išdo gaudavo 2400 Lt.

Negausūs karaimai – maždaug 155 žmonės – taip pat buvo atskirti nuo bažnytinės vadovybės Trakuose (ten gyveno jų hachanas ir funkcionavo Dvasinė valdyba). Karaimai gyveno Panevėžio, Naujamiesčio, Biržų apylinkėse. Jų dvasinis centras susitelkė Panevėžyje, kur veikė kenesa, dirbo dvasininkai. Ten 1922 m. buvo įregistruota Panevėžio karaimų reikalams tvarkyti draugija (1924 m. pasivadynusi Panevėžio karaimų bendruomene)²¹. Iš valstybės išdo jai kasmet būdavo išmokama karaimams skiriama maždaug 300–400 Lt. suma.

3-iajame dešimtmetyje sukurtų centrinių bažnytinių institucijų veikla nepasižymėjo sklandumu. Jos optimizavo valdymą, tačiau

¹⁹ T. Bairišauskaitė, „Musulmonų konfesinė bendruomenė nepriklausomoje Lietuvoje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 1991 metai*, p.103.

²⁰ *Ibid.*, p. 105–109.

²¹ Žinios apie Panevėžio karaimų reikalams tvarkyti draugiją (įregistruota 1922 m. gegužės 6 d.), LCVA, f. 394, ap. 15, b. 311, l. 163–164; Panevėžio karaimų bendruomenės valdybos įstatai (įregistruoti 1924 m. liepos 29 d.), *ibid.*, ap. 1, b. 817, l. 4.

nepaskatino pačių bendruomenių susitelkimo (išskyrus tik evangelikus reformatus). Kai kurių jų vadovybėje įsitvirtinę asmenys* stengėsi nepaleisti valdžios vairo, todėl 4-ajame dešimtmetyje bendruomenių atstovų susirinkimai vyko retai, neišvengta vidaus konfliktų. Konfliktai labiausiai skaldė sentikių, lietuvių liuteronų bendruomenes.

VALSTYBĖS FINANSINĖ PARAMA MAŽUMŲ BAŽNYČIOMS. Nepakeitus esminių su Bažnyčių padėtimi susijusių carinės Rusijos įstatymų, Lietuvos išdas mokėjo įvairių tikybių dvasininkams algas. Jas gavo ne visos tikybos, ir ne tuoj pat**. Religinių mažumų parapijų tinklas ėmė formotis 3-iojo dešimtmečio pradžioje, iš Rusijos grįžtant pabėgėliams, tarp jų ir dvasininkams. Parapijų atkūrimo procesas iš pradžių vyko stichiškai – bendruomenės remontavo savo maldos namus ir kvietėsi dvasininkus. Per keletą metų, grįžtant pabėgėliams, kitatikių parapijų skaičius sparčiai augo. 1924 m. valstybė ėmė reguliuoti šį procesą – tikybų reikalams referentui Kazimierui Prapuoleniui pasiūlius, buvo įteisinta praktika parapijų skaičių sieti su vienu dvasininku tenkančia tikinčiųjų norma. Atskaitos tašku buvo pasirinktas katalikų parapijų vidurkis, kuris, Statistikos biuro duomenimis, tuomet buvo 2304 tikintieji. Vidutiniškai tiek parapijiečių turėjo aptarnauti ir vienas kitų Bažnyčių dvasininkas. Pasirinktas metodas radikaliai mažino parapijų skaičių. K. Prapuolenio paskaičiavimais, judėjams turėjo pakakti 67 parapijų, Liuteronų Bažnyčiai – 29, Reformatų – 5, Stačiatikių – 10, Sentikių – 14 (plg. 1 lentelėje pateiktus ir K. Prapuolenio įteisintus duomenis apie parapijų skaičių; peržiūrint Švietimo ministerijos eta-

* Savaime iškalbingi faktai, kad visoms musulmonų parapijoms 4-ajame dešimtmetyje vadovavo Chaleckiai: Adomas, Jonas ir Stepas; Sentikių centro taryboje aktyviai veikė broliai Ivanas ir Vasilijus Prozorovai.

** 1920 m. vyriausybė paskyrė algas evangelikų reformatų ir liuteronų superintendentams, konsistorijų personalui ir parapijų klebonams, dešimčiai stačiatikių klebonų. Judėjų tikybinių įstaigų išlaikymui valstybė 1920 m. skyrė 7,5 proc. sumos, išmokamos analogiškoms krikščionių įstaigoms. Tokios proporcijos laikytasi iki pat 1940 m., išmokos judėjams siekė apie 100 000–117 000 Lt per metus. Sentikių centro tarybos nariams bei dvasininkams ir Stačiatikių vyskupijos tarybos darbuotojams atlyginimas mokėtas nuo 1925 m. („Algų nustatymo dvasiškių įstatymas“, *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1920, Nr. 32, eil. 366; „Tikybinių įstaigų etatai“, *ibid.*, Nr. 33, eil.

tus, 1936 m. visoms tikyboms buvo pridėta po dar vieną parapijos klebono etatą)²².

Vadovaudamasi šiuo metodu vyriausybė mokėjo dvasininkams algas: įvairių tikybų bažnytinė vadovybė (išskyrus, kaip minėta, judėjų) gaudavo subsidijas nustatytam, etatiniam, parapijų klebonų skaičiui, neatsižvelgiant į tai, kad faktiškai parapijų gyvavo daug daugiau. Tikintieji, Bažnyčių vadovai jautėsi diskriminuojami, nuolat prašė vyriausybę atsisakyti išsisklaidžiusioms, negausioms mažumoms nepalankaus principo, tačiau jo laikytasi iki pat 1940 m. Valstybei jis buvo parankus – mažino biudžeto išlaidas, pačias Bažnyčias vertė riboti naujų parapijų atsiradimą. Kurias parapijas laikyti etatinėmis, sprendė dvasinė vadovybė, tačiau besikeičiantys jų sąrašai figūravo tik buhalteriniuose dokumentuose: gauti pinigai paprastai būdavo padalijami visiems klebonams.

Algų mokėjimas nebuvo didelė našta valstybės išdui, per metus tam būdavo skiriama apie 270 tūkst. Lt. Įdomu, kad jų dydis buvo tiesiogiai siejamas su bažnytine hierarchija: tik stačiatikių metropolitas gaudavo tolygų katalikų vyskupų XVIII kategorijos atlyginimą, tuo tarpu kitų Bažnyčių centrinių institucijų vadovai – tik XII kategorijos.

Bažnyčios naudojosi ne tik tiesioginėmis išmokomis etatinėms pareigybėms, bet ir įvairiomis pašalpomis, lengvatomis, ypač susijusiomis su bažnytinių pastatų statyba, remontu, liturginių reikmenų importo mokesčiais ir pan. Vyriausybės pastangomis buvo pargabenta ir išdalyta įvairioms Bažnyčioms dalis Pirmojo pasaulinio karo pradžioje rusų valdžios konfiskuotų varpų.

DVASININKŲ PARENGIMAS. Atribojus Lietuvos Bažnyčias nuo užsienio šalyse likusių centrų, vyriausybei teko spręsti jų dvasininkų parengimo problemą. Tai buvo naujas valstybinės svarbos uždavinys – papildyti

385. 1922 m. šie įstatymai buvo peržiūrėti – dėl infliacijos išmokos minėtoms tikyboms padvigubintos („Algų nustatymo dvasiškių įstatymo pakeitimas“, *Vyriausybės žinios*, 1922, Nr. 112, eil. 887); Lietuvoje veikiančios ir valstybės šelpiamos tikybos (1940 m. pradžia), LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1847, l. 33).

²² K. Prapuolenio raštas, LCVA, f. 377, ap. 9, b. 87, l. 32; „Švietimo ministerijos etatų pakeitimas“, *Vyriausybės žinios*, 1936, Nr. 539, eil. 3746.

kitatikių Bažnyčias savame krašte išugdyta jaunąją dvasininkų kartą. Jo įgyvendinimą apsunkino keletas aplinkybių: negausios Bažnyčios (išskyrus judėjus) stokojo lėšų dvasinėms seminarijoms išlaikyti, tuo tarpu valstybės požiūris į tokias studijas buvo gana pragmatiškas.

Lietuvos religinių mažumų dvasininkų išsilavinimas buvo labai nevienodas – nuo universitetus baigusių evangelikų reformatų kunigų iki jokios mokyklos nelankusių sentikių dvasininkų. Skirtingą bendruomenių požiūrį į savo dvasininkų lavinimą formavo ir istorinės aplinkybės, ir per kelis šimtmečius susiklosčiusios tradicijos. Geriausias sąlygas savo dvasiniam luomui lavinti buvo sudariusi gausiausia ir turtingiausia religinė mažuma – judėjai. Jie vieninteliai iš mažumų įstengė išlaikyti konfesines mokyklas. Kitos bendruomenės tenkinosi vien tikybos pamokomis mokyklose, o judėjai įsteigė religinės krypties mokyklų dėstomąją hebrajų kalbą tinklą „Javne“. Jis neprilygo žydų švietime tarpukariu vyravusiai „Tarbut“ draugijos įsteigtų mokyklų tinklui, buvo bent tris kartus mažesnis: veikė 4 gimnazijos, nemažai chederių ir talmud–tora mokyklų²³.

Lietuva buvo svarbus judaizmo centras: 1935 m. čia veikė keturios aukštųjų teologijos studijų mokyklos – ješivos (rabinų seminarijos): žymiausia Kauno priemiestyje Vilijampolėje ir Telšiuose, taip pat Kelmėje ir Panevėžyje. Į jas buvo priimami parengiamąsias rabinų seminarijas baigę jaunuoliai, ne jaunesni kaip 17 metų. Tokių parengiamųjų seminarijų (vadinamųjų talmudinių vidurinių mokyklų) buvo 11: penkios Kaune, po vieną Kelmėje, Ukmergėje, Panevėžyje, Rokiškyje, Telšiuose, Jonavoje ir Lazdijuose²⁴.

Mokslas rabinų seminarijose buvo išeinamas per 8 metus. Ne visi absolventai tapdavo rabinais, daugelis siekdavo tik religinio išsilavinimo, kuris bendruomenėje buvo labai vertinamas. Apsisprendę tapti rabinais toliau lavindavosi specialiuose kursuose. Seminarijų vadovybė ignoravo vyriausybės reikalavimus dėstyti bendruosius dalykus lietuvių kalba, mat jose mokėsi ne tik Lietuvos piliečiai. Antai 1939 m. vasaros semestrą iš

²³ S. Atamukas, *Lietuvos žydų kelias*, p. 156–157.

²⁴ Lietuvos rabinų vykdomojo komiteto 1935 m. kovo 18 d. raštas Kultūros reikalų departamentui, LCVA, f. 391, ap. 4, b. 517, l. 174.

250 Telšių seminarijoje studijavusių jaunuolių 38 buvo atvykę iš užsienio šalių²⁵. Dar 192 jaunuoliai tuo metu mokėsi Kauno ir 93 Panevėžio seminarijose, iš jų 22 buvo kitų šalių piliečiai²⁶. Suprantama, tiek rabinų Lietuvos parapijoms nereikėjo, nemažai jų išvykdavo į užsienį. Pavyzdžiui, 1926 m. išvyko 136 rabinai²⁷.

Savo rabinus žydų bendruomenės išsirinkdavo visuotiniame susirinkime, išipareigodavo mokėti jiems sutartą algą, skirti butą ir pan. Dėl jau minėtų priežasčių rinkimų aktas buvo svarbus valstybei, todėl saistytas reikalavimais ir išipareigojimais. Valstybė kontroliavo sinagogų ir rabinų skaičių, neleisdavo rabino turėti mažoms bendruomenėms, kurios, valdininkų supratimu, nebūtų įstengusios jo išlaikyti²⁸. Kultūros reikalų departamentas įteisindavo rabino išrinkimą tik gavęs rinkimų protokolą (jį pasirašydavo visi susirinkimo dalyviai), vietos savivaldybės ir policijos pareigūnų pažymas apie toje vietoje gyvenančių žydų skaičių, kandidato kvalifikaciją (išsilavinimą, pilietybę, kalbos mokėjimą ir pan.). Lietuviškai nemokančio rabino išrinkimo departamentas netvirtindavo arba nurodydavo terminą, iki kada jį išmokti*. Visuotiniame bendruomenės susirinkime išrinktas rabinas privalėjo

²⁵ Telšių rabinų seminarijos direktoriaus 1939 m. gegužės 10 d. raštas Kultūros reikalų departamentui, *ibid.*, b. 519, l. 128. 5 jų buvo JAV, 4 Didžiosios Britanijos, 8 Latvijos, 3 Olandijos, 5 Vokietijos, po du Čekoslovakijos ir Šveicarijos, po vieną Pietų Afrikos Respublikos, Danijos ir Palestinos pilietį.

²⁶ Kauno ir Panevėžio seminarijų direktorių 1939 m. balandžio 30 ir gegužės 1 d. raštai Kultūros reikalų departamentui, *ibid.*, b. 519, l. 131, 133.

²⁷ Tikybų reikalams referento 1927 m. kovo 12 d. raštas Šiaulių apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 503, l. 292.

²⁸ Kultūros reikalų departamento direktoriaus raštai: 1932 m. rugpjūčio 23 d. raštas Lietuvos rabinų vykdomajam komitetui, 1939 m. rugpjūčio 28 d. Pociūnėlių miestelio gyventojams G. Glikui ir kt., *ibid.*, b. 519, l. 92, 106 (motyvuojant tuo, kad Kriūkų ir Pociūnėlių miesteliuose nėra „reikalingo žydų gyventojų skaičiaus“, atmesti prašymai paskirti rabiną).

* Antai Šaukoto rabinui Boruchui Kaplanui leista laikinai eiti pareigas su sąlyga, kad per 9 mėn. jis pakankamai išmoks lietuviškai; dėl nepakankamo lietuvių kalbos mokėjimo Mosėdžio rabinu išrinktam Dovydui Kalmanui departamentas neleido eiti pareigų (Kultūros reikalų departamento direktoriaus 1936 m. balandžio 6 d. ir 1937 m. spalio 8 d. raštai Lietuvos rabinų vykdomajam komitetui, *ibid.*, b. 519, l. 28, b. 520, l. 21).

įteikti Kultūros reikalų departamentui „Rabino pasižadėjimą“: „Aš, [...], pasižadu eiti Rabino pareigas pagal mūsų Toros nuostatus, būti ištikimu Lietuvos Respublikai ir Vyriausybei ir sąžiningai pildyti savo pareigas pagal Valstybės įstatymus, Amen“²⁹. Kitų tikybų dvasininkai tokių pasižadėjimų neapraktikavo.

Ypač didelius reikalavimus savo dvasiniam luomui tradiciškai kėlė protestantai, imperijos laikais jų dvasininkai studijuodavo Tartu universitete, kai kurie po studijų Vakarų Europoje turėjo mokslinius laipsnius. Lietuviai reformatai apskritai labai išsiskyrė savo inteligentijos potencialu, nepriklausomybės pradžioje jų atstovai užėmė svarbius postus valstybės institucijose, kariuomenėje. Aukštas evangelikų išsimokslinimo standartas buvo išsaugotas ir nepriklausomoje Lietuvoje. 1926–1936 m. Kauno universitete veikė Evangelikų teologijos fakultetas, kur dirbo penkios teologinių disciplinų katedros*. Fakulteto steigimą, kaip minėta, paskatino Liuteronų Bažnyčios problemos, siekta kuo greičiau pakeisti iš Vokietijos atvykusius dvasininkus lietuviškai mokančia lojalija jaunąja karta. Fakultete dirbo žinomi Lietuvos liuteronų ir reformatų veikėjai, du daktarai buvo pakviesti iš Čekoslovakijos. Profesūra išleido nemažai mokslo darbų. Fakultetą baigė 32 teologai: 23 liuteronai ir 9 reformatai; iš jų 13 buvo lietuviai, 7 vokiečiai ir 3 latviai³⁰. Jų atėjimas į parapijas iš tiesų paskatino ilgai lauktas permainas: 4-ojo dešimtmečio viduryje fakulteto absolventai sudarė pusę dvasininkų. Anot istoriko A. Hermanno, jie Lietuvą laikė savo tėvyne, gebėjo darniai sugyventi tarpusavyje ir nematė reikalo kovoti vienas prieš kitą³¹. 1936 m. prezidento A. Smetonos dekretu fakultetas buvo uždarytas.

Daugiausiai problemų dėl dvasinio luomo asmenų parengimo turėjo sentikiai. Jų parapijų dvasininkais galėjo tapti tik 40-ties sulaukę vyrai,

²⁹ „Rabino pasižadėjimas“, 1939 m., *ibid.*, b. 517, l. 217.

* Be savos teologijos disciplinų, Humanitarinių mokslų fakultete studentai išklaUSDavo įvadą į filosofiją, logikos, psichologijos, filosofijos istorijos, pedagogikos, lotynų, lietuvių, vokiečių ir latvių kalbų kursus.

³⁰ M.G. Slavėnienė, „Evangelikų teologijos fakultetas Kaune 1925–1936 m.“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios*, p. 413.

³¹ A. Hermann, „Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia 1915–1955 m.“, *ibid.*, p. 242.

tuo tarpu daugumos gyvenimas iki tokio amžiaus jau būdavo susiklostęs. Pati bendruomenė didesnių teologinio išprusimo reikalavimų dvasiniam luomui nekėlė – iš savo tarpo išsirinkdavo religinius kanonus, Šventąjį Raštą bei liturgiją perpratusį nepriekaištingos doros vyrą. Pradėjus funkcionuoti bažnytinei organizacijai, išrinkto asmens kandidatūra būdavo pateikiama prie Sentikių centro tarybos veikusiai Dvasinei komisijai (ją sudarė didžiausios pagarbos nusipelnę dvasininkai). Po šios komisijos tyrimo sulaukęs kanoniško trijų dvasininkų palaiminimo kandidatas tapdavo dvasininku.

Sentikių dvasininkai, kaip minėta, neturėjo jokio mokslo cenzo*. Situacija šioje Bažnyčioje mažai pasikeitė ir po dvasinių kursų, bažnytinės vadovybės organizuotų Kaune 1931 m. balandžio–1934 m. sausio mėn. Juos finansavo Švietimo ministerija, be keleto religinių disciplinų, bažnytinio giedojimo, juose buvo dėstoma ypač daug bendrojo lavinimo dalykų**. Nesant išsilavinusių dvasininkų, kursams vadovavo ir juose dirbo pasauliečiai, išskyrus Agafoniką Pankratjevą, kuris dėstė Šventąjį Raštą, slavų kalbą, katekizmą, kanonus³². Jis dvasinio išsilavinimo taip pat neturėjo, buvo baigęs dvi parapinės pradžios mokyklos klases. Kursams vadovavo Ivanas Prozorovas, baigęs Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, iki 1932 m. dirbęs solistu Kauno operos teatre. Kursų veikimo metu būtent jis parengė būtinus vadovėlius (30 egz. tiražu rotatoriumi buvo padauginti 5 vadovėliai iš tikybos, sentikių istorijos, pedagogikos, homiletikos ir „Katekizmas“)³³.

Sentikių tikybos kursus baigė 15 vyrų, bet iš jų tik vienas pradėjo eiti pareigas parapijoje. Kiti dvasiniam luomui buvo per jauni: net 11 absolventų neturėjo 30-ties metų. 6 iš jų ėmė dėstyti tikybą mokyklose, vienas tapo psalmininku. Vėliau Sentikių Bažnyčios vadovybė keletą

* 1924 m. duomenimis, iš 50-ties pradinę mokyklą buvo baigę 9, keturklasę miesto ir dviklasę liaudies mokyklą – po 2, kiti 38 „mokėsi namuose“.

** Lietuvių, lotynų ir vokiečių kalbos, matematika, algebra, geometrija, pedagogika, visuotinė ir Rusijos istorija, Lietuvos istorija ir geografija.

³² SCT pirmininko 1936 m. spalio 1 d. raštas Kultūros reikalų departamentui, LCVA, f. 391, ap. 4, b. 709, l. 14.

³³ Lietuvos Sentikių Centro tarybos neperiodinių leidinių, kurie buvo išleisti 1919–1939 m. laikotarpyje, sąrašas, *ibid.*, b. 707, l. 43.

kartą prašė vyriausybę atidaryti nuolatinę dvasinę seminariją su 3 metų dėstymo kursu, tolygiu 4-rių gimnazijos klasių lavinimui. Valdžios institucijoms būdavo pateikiama sąmata, kandidatų sąrašai. Valstybė tokią seminariją finansuoti atsisakė, mat kandidatų sąrašuose ir vėl vyravo jokie mokslu cenzu neturintys arba per jauni asmenys, be to, išde tam nuolat trūko lėšų. Tuo tarpu padėtis Bažnyčioje po rezultatų nedavusių kursų buvo beveik grėsminga: 1935 m. iš 51 parapijose dirbusio dvasininko tik 22 dar nebuvo sulaukę 60-ties³⁴.

Stačiatikių Bažnyčia daug efektyviau pasinaudojo galimybėmis parengti jaunąją dvasininkų kartą dvasiniuose kursuose. Jie veikė Kaune 1930 m. sausio–1932 m. gruodžio mėn., Švietimo ministerijai finansuojant*. Teologijos disciplinas kursuose dėstė metropolitas Eleuterijus (kandidato laipsniu baigęs Peterburgo dvasinę akademiją) ir iš Paryžiaus Stačiatikių teologijos instituto pakviesti profesoriai Vladimiras Nedelskis ir Vasilijus Kamenskis (pirmasis baigęs Kijevo dvasinę akademiją, antrasis – minėtą institutą). Kursus baigė ir buvo iššventinti 7 asmenys, dar vienas absolventas vėliau dirbo psalmininku. Panašiai kaip sentikiai, stačiatikiai vėliau ne kartą prašė kursus atnaujinti,

KAUNO MEČETĖ, TARPUKARIO ATVIRUKAS.
Gedimino Oriento nuotrauka, MAB

³⁴ Lietuvos sentikių parapijų ir nastavnikų sąrašas (SCT pirmininko 1935 m. spalio 10 d. raštas Kultūros reikalų departamentui), *ibid.*, b. 708, l. 50–52. 9 jų buvo perkopę 60-ties, 16 – 70-ties ir 4 – 80-ties metų ribą, seniausiam sentikių dvasininkui tuomet buvo 87, dvi parapijos ganytojų neturėjo.

* Be teologijos, liturgijos dalykų, klausytojai mokėsi lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, teisės, higienos ir medicinos.

tačiau vyriausybė tam pristigdavo lėšų (tiesa, 1937 m. Švietimo ministerijai sutikus vėl organizuoti kursus, stačiatikių vyskupija pripažino, kad nepavyko surinkti 10–ties kandidatų)³⁵.

Musulmonų dvasininkai, panašiai kaip ir sentikių, galėjo eiti dvasines pareigas be specialaus teologinio lavinimo. Pagal carinės Rusijos įstatymus, teisę priklausyti dvasiniam luomui jie paveldėdavo iš tėvo, pasirengimą paprastai įgydavo šeimoje. Lietuvoje veikusios trys parapijos savo dvasininkų teologinio lavinimo problemų neturėjo.

Protestantų atšakos – baptistai, metodistai, adventistai – palaikė glaudžius ryšius su centrinėmis Bažnyčiomis, kurios siuntė čia dvasininkus arba finansavo jų studijas. Jiems taikytas gana aukštas mokslo cenzas, pamokslaudavo tik teologijos studijas baigę asmenys.

Seminarijų bei kursų veikla gerokai pagyvino mažumų religinį gyvenimą, jaunimo susidomėjimą Bažnyčiomis, užmegzti ryšiai su teologijos studijų institucijomis užsienyje. Labai išaugo religinės literatūros poreikis – kaupos bibliotekos, išleista daug mokomųjų ir analitinių tekstų. Toks intelektualinis sąjūdis truko neilgai – laikinas dvasinių studijų pobūdis pademonstravo visišką negausių religinių mažumų priklausomybę nuo valdžios institucijų.

BAŽNYČIŲ IR BENDRUOMENIŲ SANTYKIAI. Religinės mažumos Lietuvoje gyvavo Katalikų Bažnyčios šešėlyje, jautė stiprų vyraujančios katalikybės spaudimą. 1921–1931 m. visų jų reikalai buvo katalikų kunigų, vadovavusių tikybų reikalus Lietuvoje tvarkiusiai institucijai, žinioje*. Viešojo gyvenimo ritmą diktavo katalikų šventės: be sekmadienių, tik Naujieji

³⁵ Plačiau apie stačiatikių dvasininkus ir jų parengimą žr.: R. Laukaitytė, *Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*, p. 56–61.

* 1920 m. bažnytiniai klausimai buvo priskirti Vidaus reikalų ministerijos Kulto ir bendrųjų reikalų departamentui, tačiau netrukus, 1921 m. vasario 22 d., Steigiamajam Seimui patvirtinus naujus šios ministerijos etatus, – atskiro Tikybų departamento kompetencijai. 1924 m. pavasarį funkcijas perėmė Tikybų reikalams referentas. 1928 m. sausio mėn. ši pareigybė buvo perkelta į Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamentą. 1921 m. rugpjūtį Tikybų departamento vedėju buvo paskirtas kanauninkas Kazimieras Prapuolenis, 1925 m. rugpjūčio–1927 m. gruodžio mėn. tikybų reikalams referento pareigas ėjo kunigas Augustinas Vaitiekaitis, 1928–1931 m. – kunigas Vladas Mironas.

metai ir Vasario 16-oji tarpukariu buvo pasaulietinės švenčių ir poilsio dienos. Švenčių įstatymas ne tik nurodė poilsio dienas, bet ir uždraudė per jas dirbti, prekiauti, rengti susirinkimus, koncertus ir pan., per kai kurias šventes turėjo būti uždarytos ir visos mokyklos. Prievolė švęsti katalikų šventes ir sekmadienius labiausiai varžė žydų bendruomenę, ji nebuvo priimtina ir savą bažnytinį kalendorių turėjusiems Lietuvos sentikiams bei stačiatikiams, adventistams.

Būti kitatikiu konfesiškai angažuotoje visuomenėje buvo gana keblu. Iki Vatikano II Susirinkimo katalikybės doktrina kitas krikščioniškas denominacijas traktavo kaip sektas, jos buvo smerkiamos, diskredituojamos. To meto bažnytinė sąmonė buvo absoliučiai poliariška, išganymas įmanomas tik savoje Bažnyčioje. Tradicinėje, konservatyvioje katalikų visuomenėje kitatikiai, net lietuviai evangelikai buvo laikomi eretikais, „svetimais“. Vis dėlto kova su sektantizmu Lietuvoje buvo vien Katalikų Bažnyčios problema*, valstybė netapo jos sąjungininke. Tautininkų valdžia, dėl to sulaukdavusi daug katalikų veikėjų priekaištų, mažumų bendruomenių veiklos (socialinės, leidybinės) nevaržė. Šios bendruomenės kiek hipertrofuotai demonstravo savo lojalumą valdžiai. Tai buvo ypač pastebima santūrių, o dažnai ir konfliktiškų katalikų vyskupų ir dvasininkų santykių su tautininkų valdžia fone. Važinėdamas po Lietuvos miestus ir miestelius prezidentas A. Smetona pagerbdavo visas religines bendruomenes: apsilankydavo jų maldos namuose, pasikalbėdavo su žmonėmis. Tautininkų valdymo metais buvo pastatyta nemažai įvairių konfesijų maldos namų (vien Kaune buvo pastatyta nauja mūrinė musulmonų mečetė, stačiatikių katedra, pradėta reformatų maldos namų statyba**).

* Katalikų kurijos neišleido iš akių krikščioniškųjų bendruomenių, analizavo jų veiklą, spaudą, platino populiarius lapelius, kuriuose aiškino sektantų klaidas, ragino žmones neskaityti jų raštų, neklausyti kalbų. Žr.: J. Matusas, *Penkios šių dienų žinotinos sektos*, Kaunas, 1927, 46 p.; K. S. Y. [kunigas Stasys Yla], „Sektantizmas Lietuvoje“, *Tiesos kelias*, 1934, Nr. 9, p. 508–517; Panevėžyje Katalikų veikimo centras išleido lapelius *Šiek tiek apie adventistus* (b.m., 25 tūkst. egz. tiražu), *Tikroji tikyba* (1938 m.). Pastarąjį, kaip įžeidžiantį evangelikus liuteronus, vyriausybė platinti uždraudė. Su tiesioginiu Katalikų Bažnyčios prozelitizmu susidūrė Lietuvos rusų sentikių ir stačiatikių bendruomenės, ypač pastaroji: 4-ajame dešimtmetyje Kaune veikė Rytų apeigų vyskupo Petro Būčio, MIC, vadovaujama misija, siekusi atversti rusus.

** 1928–1935 m. maldos namų statybai ir remontui judėjai gavo 15 800, stačia-

Įvairių mažumų dvasiniai vadovai (Rabinų tarybos pirmininkas D. Icykavičius, liuteronų veikėjas Vilius Gaigalaitis, reformatų superintendentas P. Jakubėnas, stačiatikių metropolitas Eleuterijus), karo kapelionai (judėjų Samuelis Sniegas, evangelikų Jonas Šepetys, stačiatikių Ivanas Korčinskis, sentikių Nikolajus Kozlovskis) buvo apdovanoti ordinais, medaliais. Kauno radijas nuolat transliavo evangelikų pamaldas lietuvių ir vokiečių kalbomis.

Vis dėlto ir po 1926 m. valdžios institucijos rinko duomenis apie mažumų dvasininkų bei pasauliečių, išrinktų į bažnytines institucijas, politinę ir pilietinę ištikimybę, vengė įsileisti į šalį svetimšalius dvasininkus. Valdžios pareigūnai nuolat primindavo Bažnyčių vadovams, kad parapijų dvasininkai ir patys centrinių organų nariai privalo pakankamai mokėti lietuvių kalbą, būti susipažinę su Lietuvos istorija ir geografija. Tokius reikalavimus suponavo daugiausiai rūpesčių visų religinių mažumų Bažnyčioms kėlus civilinės būklės aktų kokybės problema. Iki 1940 m. ji nebuvo išspręsta – nepriėmus metrikacijos įstatymo, atskirų tikybų dvasininkai metrikus rašė savo nuožiūra (valstybei pavyko unifikuoti tik katalikų ir judėjų metrikus).

Valstybės ir lietuvių visuomenės požiūris į religines mažumas buvo nevienodas, nenuostabu, kad išskirtinio dėmesio sulaukė stačiatikiai. Dauguma jų įsikūrė Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje kaip kolonistai, pasinaudoję Rusų bajorų ir Valstiečių žemės bankų teiktomis lengvatomis. Jų Bažnyčia, reprezentavusi valstybinę imperijos religiją, naudojosi po 1831 ir 1863 m. sukilimų konfiskuotų katalikų bažnyčių ir vienuolynų pastatais, žeme. Per cerkves, mokyklas šventikai vykdė rusinimo politiką. Tad susikūrus Lietuvos valstybei stačiatikiai prarado daugiausiai. Jau pirmaisiais nepriklausomybės metais jų parapijos neteko beveik viso nekilnojamojo turto ir daugybės cerkvių*. Į kitas tikybas, išvengusias konflikto su Katalikų Bažnyčia, lietuviai žiūrėjo

tikiai – 91 800, musulmonai – 40 000 Lt. pašalpų (Įvairių tikybų bažnyčios namams statyti ir remontuoti pašalpos, 1928–1935 m., LCVA, f. 391, ap. 4, b. 89, l. 59).

* Iš 72 po karo išlikusių cerkvių stačiatikių žinioje liko tik 31: katalikai sugrąžino 14 savo bažnyčių, perėmė 12 carinės kariuomenės, pasienio įgulų reikmėms pastatytų cerkvių, o taip pat 15 stačiatikių parapijų bei filijų cerkvių su Surdegio vienuolynu.

pakančiau, tačiau kai kurios kitatikių bendruomenės taip pat susidūrė su vietos gyventojų pastangomis užvaldyti be šeimininkų karo metais likusį jų bažnytinį turtą*.

Mažumų Bažnyčių vadovybė palaikė gana draugiškus tarpusavyo santykius. Tai rodo 1928 m. pavasarį Kaune įkurtas Pasaulinės Bažnyčių sąjungos tautų draugystei plėtoti skyrius. Jį įsteigę Stačiatikių, Evangelikų Liuteronų ir Reformatų bei Metodistų Bažnyčių atstovai išplatino sąjungos atsišaukimą, supažindinusį visuomenę su jos tikslais ir paragino kurti skyrius parapijose, prisijungti visus „geros valios žmones“³⁶. Tų metų rudenį įvyko bene pirmasis Lietuvos istorijoje ekumeninis renginys: iš Berlyno atvykus šios sąjungos veikėjui prof. Frydrichui Zygmundui Šulcui (Schulz), vienam iš pacifizmo bei ekumenizmo judėjimų pradininkų, Kauno liuteronų bažnyčioje buvo surengtos iškilmingos pamaldos. Lietuvių, vokiečių, rusų ir lenkų kalbomis jose meldėsi visų anksčiau minėtų religijų tikintieji ir Bažnyčių vadovai, giedojo chorai³⁷. Deja, daugiau duomenų apie Lietuvos skyriaus gyvybingumą nepavyko aptikti. Jo veiklą tikriausiai ribojo finansinės galimybės, mat nariai turėjo mokėti sąjungos kasai savanoriškus mokesčius, rinkti aukas „Pasaulinės taikos“ dieną (šiai šventei buvo skirtas sekmadienis prieš Kalėdas). Tad nors Bažnyčių vadovai sąjungos idėjoms pritarė, vėliau dalyvavo kai kuriuose tarptautiniuose jos renginiuose³⁸, Kauno skyrius greičiausiai nunyko.

IŠVADOS. Religinė mažumų teisė, visų piliečių lygybę prieš įstatymus tarpukariu Lietuvoje garantavo valstybės tarptautiniai įsipareigojimai ir

* Antai po karo atsikūrusi Juodžių (Joniškio vls.) sentikių bendruomenė keletą metų negalėjo naudotis savo maldos namais ir bažnytine nuosavybe, išnuomota vietos gyventojui. Vinkšnupių (Alytaus aps.) apylinkės gyventojai 1925 m. pasiuntė raštą Seimui, prašydami iškelti atsikūrusios musulmonų parapijos mūlą ir perduoti jiems mečetę bei 16 ha bažnytinės žemės.

³⁶ Воззвание Всемирного Союза Церквей для распространения международной дружбы, *Голос Литовской Православной Епархии*, 1928, № 10–12, с. 105–106.

³⁷ *Ibid.*, p. 107; /Žinutė/, *Sėjėjas*, 1928, Nr. 23, p. 240.

³⁸ P. Jakubėnas, Pasaulinės Sąjungos Tarptautiniam draugingumui per Bažnyčias skleisti konferencija Cambridge (Kembrižde) Anglijoje 1932 m. rugsėjo 1–5, *Mūsų žodis*, 1932, Nr. 1, p. 16–20.

Konstitucija. Vis dėlto reali atskirų mažumų padėtis buvo skirtinga – iš esmės tai lėmė iš carinės Rusijos perimta tikybų juridinio diferencijavimo praktika bei valstybės politika. Juridinio asmens teisėmis ir valstybės privilegijomis naudojosi aštuonios „valstybės pripažintos“ Bažnyčios, jų dvasininkams vyriausybė mokėjo algas, joms buvo leista tvarkyti civilinės būklės aktų registraciją ir kt. Politinės aplinkybės labiausiai pakoregavo Lietuvos judėjų bei stačiatikių statusą.

Perėmusi Rusijos imperijoje galiojusius įstatymus, Lietuvos vyriausybė aktyviai naudojosi galimybėmis formuoti „pripažintų“ tikybų bažnytinės valdžios institucijas, filtravo jų narius, stebėjo ir kontroliavo veiklą. Valstybės žinioje buvo jų finansavimo, dvasinių studijų organizavimo reikalai (išskyrus judėjų), veikė paranki dvasininkų ir parapijų skaičiaus ribojimo formulė. Valstybės „nepripažintų“ tikybų juridinis statusas iki 1940 m. liko neapibrėžtas, bet egzistuojant vien bažnytinei civilinės būklės aktų registracijai, dauguma jų pripažintos *de facto* – galėjo atidaryti metrikacijos punktus. Tad visi svarbiausi religinių mažumų Bažnyčių funkcionavimo svertai buvo valstybės žinioje. Tiesa, valstybinės institucijos demonstravo pakantumą, nevaržė jų socialinės, leidybinės veiklos. Negausios ir gana izoliuotos nuo vyraujančios katalikų daugumos, mažumų bendruomenės gyveno savame religiniame pasaulyje.